

1.2. POZITIVISM SI PREZENTEISM IN INTELGEREA FAPTULUI ISTORIC

In acest subcapitol al lucrării ne propunem sa analizam doua dintre conceptiile care circula in epoca noastra asupra istoriei – pozitivismul si prezenteismul – conceptii care-si disputa, intre altele, unul dintre cele mai importante concepte ale filosofiei istoriei, anume cel de “fapt istoric”.

De la-nceput reluam interpretarea dupa care atât pozitivismul cât si prezenteismul reprezinta “doua dintre cele mai mari scoli ale gândirii in acest domeniu”²⁹, si, desi isi au originea in secolul al XIX-lea, ele nu sunt mai putin ale epocii noastre.

A. POZITIVISMUL ca “filosofie analitica”³⁰ a istoriei (asa cum am aratat si in “Introducere”) isi are sorgintea in orientarea cu acelasi nume din cadrul filosofiei anglo-saxone.

a) In conceptia filosofilor analitici, “pozitivul” este definit ca ansamblul “faptelor” care cuprinde in parte “intâmplari” si “evenimente”, in parte ordonari structurate de durata, adica “instituti” si “stari”.

Cercetarea istorica pozitivistă este orientata si se regleaza in functie de ceea ce este “dat” respectiv faptul istoric “pur”. Cunoasterea istorica este posibila in masura in care este reflectare fidela, purificata de orice factor subiectiv, a faptelor trecute.

Istoria nu este “suma faptelor” sau “evenimentelor” unui timp care sunt ca atare de descris sau de explicat conform legilor de desfasurare; ea este mai curând cunoscuta despre eveniment si cele petrecute, stiute astfel sau, asa cum Ranke insusi spunea: ...sa se arate cum s-au petrecut lucrurile in realitate”³¹.

a) Orientarea pozitivistă se-ntemeiaza pe urmatoarele premise:

1. Se presupune mai intâi ca nu exista nici un fel de interdependentă între subiectul cunoscător (in cazul nostru istoric) si obiectul cunoasterii (istoria ca res gestae). Adam Schaff obiecteaza ca aceasta presupozitie este valabila “cu singura conditie ca sa admitem ca istoria ca res gestae exista nu numai in obiectiv (in sens ontologic) ci si sub forma data gata pregatita, ca structura definită a faptelor accesibile cunoasterii”³².

2. Se presupune apoi o relatie cognitiva conform modelului mecanicist potrivit caruia obiectul cunoasterii actioneaza asupra aparatului perceptiv al subiectului, care este considerat ca un element pasiv, contemplativ-receptiv. Produsul acestui proces – cunoasterea, cunoscuta – trebuie sa fie reflectarea, copia obiectului cunoscut.

3. Se presupune, in fine, ca istoricul, ca subiect cunoscător este capabil de impartialitate nu numai in sens curent, adica capabil sa depaseasca emotii, fobii sau predilectii atunci când are de prezentat evenimente istorice, ci si sa dea la o parte si sa depaseasca orice conditionare sociala din perceperea sa asupra acestor evenimente.

Teza-program a scolii pozitivistă (pentru istorie) a fost formulata de istoricul german Leopold von Ranke (1795-1886) in anii treizeci ai secolului trecut.

Epoca in care Ranke isi formula programul de istoriografie pozitivistă era marcata de o revolta generala impotriva filosofiei speculative. Din acest punct de vedere, istoriografia pozitivistă a constituit “un progres stiintific considerabil si a condus la o veritabila revolutie in acest domeniu al stiintei, in ceea ce priveste tehnicile sale de cercetare, de adunare a datelor si de utilizare a lor”³³.

J. St. Mill este cel care, pornind de la A. Comte a rezumat intr-un mod comprehensiv caracteristicile definitorii ale “filosofiei pozitive” astfel: “..., nu cunoastem decât fenomene, iar cunoasterea pe care o avem despre fenomene este relativa si nu absoluta. Nu cunoastem nici esenta nici modul de producere a nici unui fapt: nu cunoastem decât raporturi de succesiune sau similitudine ale faptelor unele cu altele. Aceste raporturi sunt constante, adica sunt totdeauna aceleasi in aceleasi circumstante. Asemanarile constante care leaga fenomenele între ele si succesiunile constante care le unesc laolalta cu titlul de antecedente si consecinte sunt ceea ce se numesc legile lor. Legile fenomenelor sunt tot ceea ce cunoastem despre ele. Natura lor esentiala si cauzele lor ultime fie eficiente, fie finale ne sunt necunoscute si ramân pentru noi impenetrabile”³⁴.

c) Receptarea pozitivismului in epoca posthegeliana incepe relativ târziu, in timpul celei de a doua parti a anilor '50 (ai secolului trecut) si este sustinuta inainte de toate de istoricul Fridegar Mone si politicianul liberal Karl Twersten.

Primul a abordat probleme metodologice fundamentale ale scrierii istoriei si a cerut ridicarea acesteia la rangul de stiinta: “Istoria trebuie sa devina o stiinta altfel ea nu mai are vreun drept de a sta

alături de știința naturii. Ea trebuie să devină culmea științei naturii – cea mai înaltă treaptă a antropologiei, continuarea fiziologiei și psihologiei”³⁵.

Și Twersten a lucrat în anii '50 (ai secolului trecut) la o filosofie a istoriei a cărei menire ar fi “să reducă toate sferele vieții umane, mai exact statul și politica, fără a tolera vreo teorie teologică sau metafizică similară cu științele exacte, pur și simplu la terenul factual al trebuințelor și relațiilor intelectuale, morale și materiale, așa cum acestea rezultă pe de o parte, din stările culturale schimbătoare și care urmărește, ca scop ultim al oricărei științe, doar cunoașterea legilor de care sunt stăpânite fenomenele”³⁶.

Metodologic, Twersten se sprijină pe Comte, Mill și Buckle a cărui carte “History of civilisation in England (1857-1861)” aplică programul pozitivist al unei științe nomologice universale a fenomenelor pentru explicarea istoriei engleze. Această concepție a trezit reacții adverse istoricului J. G. Droysen care descoperă lacune programului pozitivist al lui Buckle privind elucidarea fundamentelor ridicării istoriei la rangul de știință.

Buckle nu consideră necesar să abordeze conceptele cu care vrea să lucreze – precum procesul istoric și cel al științei în sine – sau să delimiteze un domeniu în care și găsesc aplicarea metodele și ipotezele urmate de el. În măsura în care se sprijină pe exemplul științelor naturii, scrierea pozitivistă a istoriei renunță la a explica metodologia și construcția obiectului ei și la a face din ele probleme ale criticii științifice.

Această renunțare nu duce totuși – și aceasta Droysen o arată trimitând la ipotezele logice saracicioase, în comparație cu eforturile făcute, pe care Buckle le dobândește prin cercetările sale consacrate istoriei Angliei – spre dezvoltarea dorită a teoriilor fondate empiric care ar putea fi aplicate apoi pentru interpretarea faptelor istorice și pentru previziunea evenimentelor istorice ci face inoportun foloasele modelelor teoretice pentru istorie în ansamblu.

Prapăstia dintre teorie și empirie, pe care pozitivismul voia să o depășească prin actul sau la adresa metafizicii nu poate fi închisă, fapt sesizat de J. St. Mill care a corectat conceptul neocritic al istoriei al lui Buckle în “logica” sa și apoi în cartea sa despre Comte și pozitivism.

Împreună cu Comte, Buckle consideră că structura teoretică a științelor spiritului ar consta în generalizări obținute din istorie, verificate prin deducție din legi generale ale naturii umane – un procedeu care le-ar subordona în fapt științelor naturii – și ar presupune pentru natură și pentru istorie aceeași constantă a fenomenelor în timp ce problema lor constă tocmai în a lega legile generale ale naturii umane, printr-un procedeu deductiv invers (al metodei propriu-zis) cu caracterul particular al persoanelor active și al evenimentelor individuale ale istoriei. Tocmai în această legătură constă “calcâiul lui Ahile al teoriei pozitivistă a istoriei”³⁷.

Rezolvarea acestei probleme presupune apelul la serviciile hermeneuticii, la acea “cotitură hermeneutică” pe care au făcut-o științele sociale în secolul XX dar aceasta depășește cadrul lucrării noastre.

d) La începutul secolului XX “s-au accentuat neîncrederea în vechile imagini totalizante asupra lumii și opoziția față de însăși ideea unei totalizări a experienței”³⁸.

Ele au luat o formă caracteristică filosofiei contemporane – filosofia analitică, varianta a neopozitivismului, respectiv a celei de-a treia fază a pozitivismului (prima fază fiind cunoscută ca pozitivismul clasic sau “primul pozitivism” reprezentat de A. Comte, J. St. Mill, H. Spencer etc.; a doua fază, empiriocriticismul sau “al doilea pozitivism, reprezentat de Mach, Avenarius etc.).

Neopozitivismul continuă să cultive ideea “științei unitare: sub aspect metodologic (axată fie pe explicarea cauzal-analitică utilizată cu succes în științele moderne ale naturii, fie pe analiză (“metoda analitică”) minuțioasă a conceptelor și procedeele științei apelând la logica matematică).

În spiritul tradiției pozitivistă, pozitivismul logic continuă să susțină că problemele filosofiei tradiționale sunt lipsite de sens și că sfera problemelor cu sens se reduce la sfera științelor experimentale.

De pe o altă poziție filosofică (a “rationalismului critic”) decât cea a pozitivismului (de care nu se rupe însă definitiv), Karl Popper arată: “există cel puțin o problemă filosofică care îi interesează pe toți oamenii care gândesc. Este problema cosmologică: problema înțelegerii lumii – inclusiv a noastră în sine și a cunoașterii noastre ca părți ale lumii”³⁹.

Filosofia are asadar un obiect ce transcende limbajul: cunoasterea lumii (deci si a lumii istorice). Dupa Popper, deosebirea dintre stiintele naturii si stiintele sociale nu ar fi de metodica ci de obiect. In ambele grupuri de stiinte se urmareste obtinerea explicatiei, in ambele (si poate mai mult in stiintele istorice) datele experientei nu pot fi cuprinse in schema explicativa decât adoptând tacit un punct de vedere prealabil cu privire la natura si geneza fenomenelor.

Explicatia, la Popper, nu poate fi decât deductiv-nomologica, cauzala in esenta: “A explica cauzal un eveniment (inclusiv deci unul istoric – n. n. - M. M.) inseamna a deduce un enunt care il descrie din *legi universale* (subl. K. P.) si anumite enunturi singulare despre conditiile initiale”⁴⁰.

In stiintele sociale (si deci si cele istorice), explicatia presupune “analiza situatiei” (pâna la identificarea “logicii situatiei”) omului care actioneaza pâna se ajunge la a “explica actiunea prin situatie, fara alte ajutoare psihologice”. Ulterior, Popper va admite ca, in practica cercetarii, in stiintele sociale intervin situatii in care cercetatorul (si deci istoricul) este nevoit sa recurga la o explicatie prin “comprehensiune” in locul unei explicatii prin cauze exterioare.

e) Semnificativa pentru prezentarea pozitivismului este *critica* ce o face Popper *istoricismului*: Acestuia i se reproseaza ca nu face o suficienta distinctie între “prognoza stiintifica” si “prophetie istorica” si ca nu este in masura sa deriveze pe una din cealalta. El propune o delimitare a celor trei termeni si sa se admita ca emiterea de prognoze presupune stapânirea de explicatii solide ce implica la rândul lor cunoasterea legilor; “prophetiile istorice” pot fi derivate dintr-o “prognoza stiintifica” doar in cazul ireal in care am dispune de o lege a evolutiei sociale si pentru Popper asa ceva nu exista.

Dupa filosoful englez sunt identificabile legi ale vietii sociale dar acestea mai potrivit ar fi sa se numeasca tendinte (ale dinamicii sociale). “Astfel de legi sociale trebuie sa aiba o structura oarecum diferita de cea a generalizarilor obisnuite bazate pe uniformitati. Legile sociale reale ar trebui sa fie general valabile. Dar acest lucru poate insemna doar ca ele sunt valabile pentru intreaga istorie a omenirii, pentru toate timpurile nu doar pentru unele. Dar nu pot exista uniformitati sociale care sa fie valabile dincolo de fiecare perioada in parte. Astfel, singurele legi universal valabile ale societatii trebuie sa fie legile care leaga perioadele istorice succesive. Trebuie sa fie legi ale dezvoltarii istorice care determina trecerea de la o perioada la alta. La acest lucru se refera istoricistii când spun ca singurele legi adevarate ale sociologiei sunt legi istorice”⁴¹.

Aceste legi istorice (daca ele ar fi descoperite) ar permite – spune Popper – chiar predictia unor evenimente aflate la mare distanta, chiar daca nu cu mai mare exactitate a detaliilor.

Ideea de repetare a ciclului vietii pentru plante, animale, rase sau societati si chiar pentru intreaga umanitate vine de la Platon.

Dupa Popper ea nu este decât o “concluzie holista” iar speranta ca la un moment dat vom descoperii “legile de miscare ale societatii” la fel cum Newton a descoperit legile de miscare ale corpurilor, nu este decât rezultatul unor erori. Dat fiind faptul ca nu exista vreo miscare a societatii similara sau analoga in vreun sens cu miscarea corpurilor fizice, astfel de legi nu exista, conchide Popper asupra acestui aspect.

Totusi, existenta orientarilor si tendintelor de schimbare sociala este de netagaduit. *Dar orientarile nu sunt legi* si o propozitie care asorteaza existenta vreunei orientari intr-un anumit timp si loc este o “propozitie istorica singulara, nu o lege universală”⁴².

Revolutiile sociale ca evenimente istorice, nu sunt declansate de planuri rationale, ci de forte sociale care intra in conflicte de interese. Cursul dezvoltarii istorice – scrie K. Popper – nu este determinat niciodata de constructii teoretice chiar daca astfel de scheme pot exercita o anumita influenta alaturi de alti factori (chiar si irationali). Chiar daca un astfel de plan coincide cu interesele grupurilor puternice nu va putea fi realizat niciodata in forma in care a fost conceput, chiar daca lupta pentru realizarea lui va deveni ulterior un factor major in procesul istoric.

f) In ultimele decenii ale secolului nostru, teza reductibilitatii explicatiei stiintifice la explicatia cauzala, deductiv-nomologica a fost supusa criticii pe fondul cresterii interesului pentru delimitarea specificului actiunilor (sociale, in special) in raport cu comportamentele.

Exponentul principal al acestei critici a fost filosoful finlandez Georg Henrik von Wright, care ancerat o sinteza integrativa a filosofiei analitice si hermeneuticii filosofice.

Wright s-a impus prin contributia sa fundamentala la elaborarea teoriei explicatiei intentionale, teorie de care nu putem sa ne lipsim in demersul explicativ al faptului istoric.

Intrebarea centrala a epistemologiei sale este daca comprehensiunea poate si cum sa fie integrata intr-o schema explicativa. Raspunsul lui Wright este afirmativ. Potrivit conceptiei sale, oamenii (subiectul istoriei, in general) realizeaza evenimente, fapte istorice prin actiuni – intentionale dar si comportamente neintentionale sau reflexe – in situatii date (date in sens pozitivist dar si create intrucât realitatea social-istorica este, potrivit, conceptiei constructivismului sociologic, in buna parte creata).

Evenimentele, faptele care alcatuiesc istoria (obiectiva) sunt interpretabile ca actiuni intentionale in care rezultatul uneia intra ca premisa in urmatoarea. Corespunzator, istoria ca historia rerum gestarum reconstituie sirul silogismelor practice in care realizarea concluziei alcatuieste o noua situatie ce ofera premisa pentru un nou silogism practic.

Astfel, istoria, ca *res gestae* este interpretabila dupa modelul feed-backului negativ iar istoria ca historia rerum gestarum ca “reactie in lant” a silogismelor practice. Ceea ce intereseaza aici pe istoric este ceea ce subiectul actiunii (Cezar si armatele sale, de exemplu) intentioneaza sa faca (obiectul actiunii = trecerea Rubiconului, marsul asupra Romei etc.); de el se leaga anumite “antecedente cauzale” si anumite “urmari”.

Explicatia istorica devine la Wright “explicatie teleologica” respectiv acel tip de explicatie in care “a explica teleologic un comportament inseamna... a indica obiectul intentiei acelui comportament”⁴³, (a nu se intelege ca explicatia cauzala este indepartata ci faptul ca in cazul explicatiei teleologice scopurile sau intentiile au sens de “cauze” in sensul explicatiei cauzale – n. n. M. M.).

B) spre deosebire de pozitivism, **PREZENTEISMUL** isi intemeiaza conceptia asupra istoriei pe premise interactioniste intre subiectul si obiectul cunoasterii (istoriei), si anume:

- a) In cunoasterea istorica, subiectul si obiectul nu sunt separate, ci constituie o totalitate organica, unul actionând asupra celuilalt.
- b) Relatia de cunoastere este activa (subiectul cunoscator are un rol activ, nu contemplativ, pasiv, pur rece).
- c) Cunoasterea si angajarea istoricului sunt intotdeauna conditionate social.

a) Astazi prezenteismul are numeroase acceptiuni dar dintre toate variantele care s-au produs credem ca cea mai consistenta este scoala istorica relativista nord-americana in care gasim istorici de prestigiu ca : Ch. Beard, C. Becker, E. H. Carr, C. Read etc..

Desigur, “parintele spiritual al acestei scoli”⁴⁴ ramâne italianul B.Croce asupra caruia nu ne vom opri decât doar cu un gând acela a lui despre istorie care este definita ca “gândirea contemporana proiectata asupra trecutului”.

Teza croceana a fost preluata si continuata in mediile anglo-saxone mai întâi de istoricul american R. G. Collingwood, cu aproape singura diferenta ca la aceasta, spre deosebire de Croce principala “unealta” cu care opereaza istoricul nu este intuitia ci imaginatia: “Gândirea istorica este o activitate a imaginatiei, cu ajutorul careia noi incercam sa-i furnizam continuturile particulare. Noi o facem folosindu-ne de prezent ca marturie a propriului sau trecut. Fiecare prezent are propriul sau trecut si efectuând constructia trecutului cu ajutorul imaginatiei voim sa reconstituim trecutul prezentului dat, al prezentului in care are loc actul imaginatiei”⁴⁵.

“Vârful de lance” al atacurilor scolii prezenteiste americane asupra pozitivismului este istoricul Ch. Beard, considerat a fi fost unul dintre principalii animatori ai “revoltei antipozitivistice”.

Beard a atacat vehement teoria adevarului istoric obiectiv si a facut deschis elogiul stiintei istoriei practicate in spirit partinic.

Pornind de la critica lui Ranke si a istoriografiei pozitvistice, Beard construiește propria sa conceptie asupra stiintei istoriei. El face distinctie intre istorie ca “realitate trecuta” si istorie ca “gândire contemporana asupra trecutului” (Croce); istoria este produsul unei selectari a faptelor istoriei; criteriul selectiei este modul insusi de a gândi al istoricului; istoria este un “act de credinta”, o creatie subiectivista a istoricului – apreciere care-l plaseaza pe drept cuvânt pe Beard in tabara subiectivismului istoric: “Subiectivismul acestei profesii de credinta si consecinta sa – relativismul – sunt evidente”⁴⁶.

b) Cea mai “plastica” formula prezenteista apartine insa istoricului american Carl Becket; vom observa ca ea se potriveste de minune acelor perioade istorice zbuciumate inclusiv tranzitiilor de la un tip de societate la altul: “Fiecare epoca reinterpreteaza trecutul in asa maniera, încât aceasta sa-i serveasca propriile scopuri... Atunci când timpurile sunt calme... ei sunt mai degraba satisfacuti de trecut... si in

asemenea timpuri istoricii adopta usor deprinderea de a nota numai ceea ce se petrece. Dar in perioadele furtunoase, atunci când viata pare sa iasa din cadrul obisnuit, aceia pe care prezentul ii nemultumeste sunt nemulțumiti si de trecut. In astfel de perioade... istoricii sunt inclinati sa supuna trecutul unui examen sever... sa pronunte verdicte... aprobând sau dezaproband trecutul in lumina nemulțumirii lor actuale. Trecutul este un fel de ecran pe care fiecare generatie isi proiecteaza viziunea sa asupra viitorului si atata timp cât speranta va trai in sufletul oamenilor istorii noi se vor succeda”⁴⁷.

Becker a facut o analiza pertinenta faptului istoric (natura, structura, statutul ontologic etc. al acestuia) in eseu intitulat “Ce sunt faptele istorice?” Pronuntându-se asupra esentei faptelor istorice, Becker le defineste ca fiind simboluri: “faptul istoric nu este un eveniment al trecutului, ci un simbol, care permite sa reconstituim acel eveniment in imaginatie”⁴⁸.

Constatam cu usurinta identificarea pe care o face istoricul american intre fapt ca eveniment istoric real (*res gestae*) si fapt ca notiune a cunoasterii istorice (*historia rerum gestarum*).

Pe planul cunoasterii istorice, este adevarat, interpretarea faptului istoric ca simbol este o modalitate eficienta de a aprofunda intelegerea fenomenelor reale. Eroarea lui Becker consta insa in identificarea naturii obiective a faptelor istorice cu incesi mijloacele cunoasterii lor, cu formele memorarii, intuirii sau trairii acestora. Cu toate dislocarile pe care le-a produs aceasta interpretare a lui Becker in intelegerea faptului istoric nu putem sa nu recunoastem ca aceasta interpretare a reprezentat un efort pozitiv de a raspunde tendintelor dezvoltarii stiintei istorice.

Ca simbol, faptul istoric generalizeaza o serie de aspecte ale complexitatii sale fenomenologice devenind o notiune care vizeaza eficienta laturile esentialitatii. Aceste caracteristici au valabilitate insa numai in planul logicii cunoasterii istorice.

Extrapolarea lor pe planul ontologic echivaleaza, in cazul lui Becker, cu absolutizari subiectiviste.

Or, faptele istorice nu sunt creatii pur subiectiviste, ex nihilo, ale istoricului, ci reproducerea fenomenelor si evenimentelor reale, obiective, in urma unui intreg proces de cunoastere si aprofundare a acestora.

Negarea obiectivitatii faptelor istorice conduce inevitabil la subiectivizarea interpretarii intregii istorii. Carl Becker, ca si ceilalti istorici prezenteisti, reduce istoria ca proces real la stiinta istorica. Or, intre acestea exista desigur o strânsa legatura dar ele nu se confunda, ele nu se identifica in nici un caz.

Becker a dat un raspuns clar si explicit la problema structurii faptului istoric: daca faptele istorice sunt simple sau complexe.

Analizând structura unor fapte istorice aparent simple (ca trecerea de catre Cezar a Rubiconului, de pilda), Becker arata ca in realitate, faptele sunt in conexiune unele cu altele si aceasta le confera o mare complexitate; asadar simplitatea lor este o aparenta; si in definitiv chestiunea nu este chiar asa de importanta pentru stiinta istoriei, scrie Becker.

c) Prezenteimul a luat in discutie si problema *criteriului* de selectie a unui fapt istoric, respectiv aceea a ce anume face ca un fapt sa fie fapt istoric, prin ce il detasam de alte tipuri de fapte care nu sunt istorice (naturale, biologice etc.).

Chestiunea este reala si prezinta importanta pentru ca in fata istoricului sta o cantitate uriasa de material istoric (acolo unde desigur izvoarele istorice sunt bogate) uneori coplesitoare si atunci el este nevoit sa opereze selectii severe. Un istoric va alege anumite fapte, altul va selecta cu totul altele, chiar opuse.

Intrebarea este: Ce anume il conduce pe istoric sa aleaga *anumite* fapte si pe celalalt cu totul altele? Evenimentele incesi, faptele ca atare, nu spun nimic, nu impun nici o *semnificatie*: “Istoricul este cel care vorbeste, cel care le impune o semnificatie”⁴⁹.

Asadar criteriul de selectionare si cel dupa care istoricul confera materialului selectat o structura interna difera in functie de teoria, de cadrul de referinta adoptat intrucât este obligatoriu “o anumita teorie trebuie sa stea la baza, daca nu se admite ca alegerea este întâmplatoare, ceea ce ar fi pur si simplu absurd”.

Perceperea si formularea faptelor sunt rezultatul actiunii teoriilor mai precis al teoriilor – cadru asa cum se pronunta tot mai pregnant multi epistemologi contemporani.

Discutia despre un fapt istoric are in vedere cel putin doua lucruri care pot fi considerate criterii de a stabili daca un fapt este sau nu este fapt istoric:

- obiectivitatea evenimentului (si in acest sens fiecare eveniment este un fapt istoric);
- semnificatia sa pe baza influentei exercitate asupra altor evenimente si chiar asupra cursului istoriei.

Istoricul care confera semnificatii faptului istoric este el insusi un produs social, a fost format in spiritul unei anumite teorii, traieste intr-un context istoric dat si este calauzit de anumite principii, lucru subliniat si de Hegel: “Deosebit de importante sunt principiile pe care autorul si le fixeaza in parte plecând de la continutul si obiectivele actiunilor si evenimentelor pe care le descrie si, in parte, de la chipul in care intelege sa-si conceapa opera”⁵¹.

Ceea ce inalta sau coboara faptele la si de la rangul de fapte istorice este interpretarea, lucru subliniat de majoritatea istoricilor prezenteisti.

Teoreticianul francez R. Aron (autor al unei “Introduceri in filosofia istoriei”) scrie in acest sens: “Orice interpretare este o reconstructie... Dupa scopul pe care-l urmareste, istoricul stabileste legaturi diferite intre elemente, intrebuinteaza alte concepte; el insusi este cel care isi fixeaza scopul. Pluralitatea interpretarilor este evidenta de indata ce se are in vedere travaliul istoricului caci survin tot atâtea interpretari câte sisteme exista, adica, in termeni vagi, *conceptii psihologice* (subl. R. A.) si chiar *logici originale* (subl. R. A.). Mai mult, se poate spune ca *teoria precede istoria* (subl. ns. – M. M.), daca prin teorie se intelege totodata determinarea unui sistem anumit si valoarea atribuita unui anumit tip de interpretare”⁵².

O alta chestiune care se ridica in legatura cu problematica faptului istoric este aceea a statusului sau ontologic: sunt faptele istorice numai fragmente din *res gestae* sau ele include si enunturile despre acestea (*historia rerum gestarum*)?

Am exprimat mai sus identificarea celor doua planuri la C. Becker. Este desigur o eroare: trebuie sa deosebim categoric faptul ca eveniment istoric obiectiv si faptul ca reflectare a acestuia in spiritul uman. Teoretic insa, “expresia fapt istoric poate sa insemne tot asa de bine si una si alta”⁵³.

Credem ca am epuizat in linii mari prezentarea principalelor aspecte disputate de pozitivism si prezenteism in problematica faptului istoric.

d) In incheiere, vom incerca sa sintetizam, sub forma de concluzii rezultatele acestei dispute:

1. Se poate spune, intr-o formulare generala ca atitudinea reprezentantilor prezenteismului fata de ipotezele pozitivismului – in special cele ale lui Ranke – este “absolut negativa”⁵⁴.
2. Tezei: istoria ca *res gestae* exista in mod obiectiv nu numai in sens ontologic dar si in sens gnoseologic prezenteismul ii opune un punct de vedere subiectivist-relativist (cu care, evident, suntem in dezacord); istoria si gândirea despre ea se confunda; istoria este prezentul proiectat asupra trecutului – sustin prezenteistii.
3. In timp ce Ranke si scoala sa sustin teza ca istoricul poate si trebuie sa fie un observator impartial si neangajat, limitându-se sa descrie faptele si obținându-se sa le judece, prezenteistii se declara pentru o istorie angajata si animata de spirit partinic.
4. In timp ce scoala lui Ranke a considerat faptul istoric ca fiind atomul stiintei istorice si care trebuie redat “asa cum este”, in forma sa “pura”, “bruta” (ceea ce este o iluzie dupa parerea noastra), prezenteismul sustine ca faptul istoric este o reconstructie, o interpretare, de natura spirituala sau un simbol, rod fie al imaginatiei, fie al intuitiei cercetatorilor; fara o semnificatie, faptele nu sunt nimic; istoricul este cel care le-o confera si aceasta in functie de teoriile-cadru, de referinta, conceptiile proprii, interesele, conditiile si nevoile vietii sociale a epocii in care traiesc. Orice ar spune istoricii pozitivistii “este imposibil sa te dispensezi de filosofie in domeniul reflexiei metateoretice a istoriei”⁵⁵ – idee cu care ne declaram acordul.

Cu toate acestea, ambele scoli au jucat un rol important in dezvoltarea stiintei istorice: “istoriografia pozitivistă care a exercitat o dominatie asupra a mai mult de trei generatii de istorici care au urmat lui Ranke a constituit un *progres stiintific considerabil* (subl. ns. M. M.) si a condus la o veritabila revolutie in acest domeniu al stiintei, in ceea ce priveste tehnicile de cercetare, de adunare a datelor si de utilizare a lor”⁵⁶.

Cu privire la prezenteism, e valabila credem, aprecierea facuta de istoricul J. W. Montgomery: “Astfel, Charles A. Beard si Carl Becker au devenit istorici pragmatisti, iar Benedetto Croce si R. G. Collingwood au respins istoria obiectiva si stiintifica punând accentul pe natura artistica a creatiilor

istoricilor, pe necesitatea retrairii și reconstituirii subiective și imaginative a trecutului. Consecința inevitabilă a acestei reacții subiective poate fi constatată la istoricul existentialist francez contemporan Raymond Aron care afirmă că istoria, în loc să aibă o singură semnificație, este aptă în mod legitim de o pluralitate de sisteme interpretative și că singura modalitate prin care individul poate birui relativitatea istoriei este decizia absolută care afirmă puterea omului, care se creează pe sine cugetând asupra mediului sau și alegându-se pe sine”⁵⁷.

Pentru un veritabil preludiv la “tinta finală” a lucrării noastre – ființa istorică, ne vom ocupa în continuare de conceptele de timp, temporalitate, istorie, istoricitate, precum și de filosofii care au încercat să le dea diferitele înțelesuri.